

ks. Paweł PTASZNIK

Sekcja Polska Sekretariatu Stanu, Watykan

JAN PAWEŁ II I EKUMENIZM

ABSTRACT Giovanni Paolo II e l'ecumenismo

Un passo in avanti nell'approccio della Chiesa cattolica riguardo la questione dell'unità dei cristiani si fece con il Concilio Vaticano II del 1962, al quale furono invitati osservatori di altre Chiese e comunità separate.

Gli eventi che mostrano l'impegno che Giovanni Paolo II ha profuso per l'unità cristiana, vale a dire: l'Enciclica *Slavorum Apostoli* (2.06.1985), la lettera apostolica *Orientale lumen* (2.05.1995), l'Enciclica *Ut unum sint* (25.05.1995), la Dichiarazione *Dominus Jesus* (6.08.2000).

L'apertura del Giubileo del 2000 nella Basilica di San Paolo fuori le Mura e anche la "Commemorazione dei Testimoni della Fede del XX secolo" hanno rappresentato due eventi molto importanti per l'unità cristiana.

I contatti ecumenici con i cristiani ortodossi. Il primo fu la visita di Giovanni Paolo II ad Instambul nel 1979 e l'incontro con il patriarca ecumenico di Costantinopoli Dimitrios. I successivi incontri con i rappresentanti della Chiesa ortodossa hanno avuto luogo: nel 1987 in Vaticano, nel 1991 al Sinodo dei Vescovi Europei, nel 1994 durante la Via Crucis del Venerdì Santo dove era presente il patriarca di Costantinopoli Bartolomeo I e nel 1999 quando Giovanni Paolo II ha visitato la Romania. I rapporti con la Chiesa Ortodossa Russa, la quale non è stata contenta dei contatti di Giovanni Paolo II avuti con la Georgia nel 1999, con l'Ucraina e con il Kazakistan nel 2001. Non è stata possibile una visita in Russia per il mancato consenso della Chiesa Ortodossa. La storia dell'arcivescovo Marcel Lefebvre e la Fraternità Pio X. Contemporaneamente alla creazione della Fraternità, Lefebvre iniziò a contestare apertamente le decisioni del Concilio Vaticano II e quando nel 1976 iniziò a concedere illegalmente le ordinazioni sacerdotali, papa Paolo VI lo privò del potere di svolgere la funzione vescovile.

Giovanni Paolo II è rappresentato come instancabile in un ecumenismo rinvigorito. Per questa strada è stato una guida eccezionale che non ha mai perso di

vista l'obiettivo e ha indicato la direzione. Ha valutato in modo ineccepibile anche la situazione attuale.

ABSTRACT John Paul II and ecumenism

A turning point for the approach of the Catholic Church to the question of the unity of Christians was brought by the Second Vatican Council which began in 1962. Observers from Churches and separate communities were invited to participate in the Council.

The events which illustrate John Paul II's engagement toward the reconciliation of Christians i.e. the Encyclical *Slavorum Apostoli* (2.06.1985), The apostolic Letter *Orientale lumen* (2.05.1995), The Encyclical *Ut unum sint* (25.05.1995), The Declaration *Dominus Jesus* (6.08.2000).

The inauguration of the Anniversary Year of 2000 in the Basilica of Saint Paul Outside the Walls and the "Ecumenical Remembrance of the Witnesses of Faith of the 20th Century" as crucial events in the field of the reconciliation of Christians.

The ecumenical contacts with the Orthodox Church. The first of such contacts was John Paul II's visit to Istanbul in 1979 and the meeting with the ecumenical patriarch of Constantinople, Dimitrios. Further meetings with the representatives of the Orthodox Church took place: in 1987 in the Vatican; in 1991 during the Synod of the Bishops of Europe; in 1994 the solemnities of the Station of the Cross on Good Friday were attended by the Patriarch of Constantinople, Bartholomew I; in 1999 John Paul II visited Romania. The contacts with the Russian Orthodox Church, which sometimes was not satisfied with John Paul II's contacts with e.g. Georgia in 1999, the Ukraine and Kazakhstan in 2001. The pope never made a visit to Russia due to the lack of consent on the part of the Orthodox Church.

The history of Archbishop Marcel Lefebvre and the Society of Pius X. With the establishment of the Society Lefebvre started to openly oppose the decisions of the Second Vatican Council. When he began to illegally confer Holy Orders in 1976, Pope Paul VI divested him from the authority of executing episcopal duties.

John Paul II is presented as an indefatigable champion of ecumenism. He was a remarkable guide in this journey, he never lost sight of his goals and he set out directions of action. His appreciation of the current situation was also accurate.

Słowa kluczowe: nauczanie papieskie, ekumenizm, Jan Paweł II, Stolica Apostolska, dialog międzyreligijny

Key words: papal teaching, ecumenism, John Paul II, The Holy See, interdenominational dialogue

Parole chiavi: magistero papale, ecumenismo, Giovanni Paolo II, Santa Sede, dialogo interreligioso

WSTĘP

Biskup Rzymu ma zabezpieczać komunię wszystkich Kościołów. Z tego tytułu jest pierwszym pośród sług jedności. Te słowa napisał Jan Paweł II w encyklice *Ut unum sint* (nr 94). Wydaje się, że doskonale wyrażają one papieską świadomość ekumeniczną, a równocześnie pozwalają zrozumieć jego ogromne zaangażowanie na rzecz budowania jedności Kościoła.

Organizatorzy Konferencji zasugerowali jako temat mojego wystąpienia *Jan Paweł II i ekumenizm*. Doskonale zdajemy sobie sprawę, że jest to zagadnienie zbyt szerokie, aby omówić je w krótkim czasie. Zatem jedynie krótko wspomnę o papieskiej wizji ekumenizmu, o jego teologicznych fundamentach i o nauczaniu na ten temat. Nie będę mówił o postępach w pracach teologów i różnorodnych komisji, mających na celu poszukiwanie prawdy pośród różnic i zgody w *Credo* poszczególnych wyznań chrześcijańskich. Postaram się natomiast przedstawić niektóre konkretne działania Jana Pawła II na polu ekumenicznym.

Pomijam historyczne źródła podziałów. Wiadomo, że sięgają one XI w. w przypadku prawosławia i XVI w. w przypadku protestantyzmu i anglikanizmu. Wydaje się, że Jan Paweł II miał intuicję, że tam, gdzie rodziły się podziały, tam też musiało kielkować pragnienie odbudowywania jedności. Dlatego w *Liście apostolskim „Orientale lumen”* pisał już o św. Cyrylu i Metodym jako o *chwalebny przykładzie apostołów jedności, głoszących Chrystusa w poszukiwaniu komunii między Wschodem i Zachodem, mimo trudności, które już wówczas przeciwstawiały sobie czasem oba te światy* (por. nr 3). Miał też w pamięci polskie przyczynki na drogach jedności. Dał temu wyraz podczas spotkania ze wspólnotą Kościoła ewangelicko-augsburskiego w Skoczowie (22 maja 1995 r.). Mówił wtedy: *Polska ma bogate tradycje, gdy idzie o dialog Kościoła katolickiego zarówno z Kościołem prawosławnym, jak i Kościołami i Wspólnotami reformowanymi. Niech mi będzie wolno przywołać na pamięć jeden tylko przykład. Kamieniem milowym na szlaku ekumenicznym było z pewnością Colloquium Charitativum, to znaczy spotkanie przedstawicieli katolików oraz luteranów i kalwinistów z całej Europy, zwołane do Torunia w roku 1645 przez króla polskiego Władysława IV. Inicjatywa wyszła jednak od biskupów polskich, a celem spotkania było przywrócenie jedności między uczestniczącymi w Colloquium Kościołami. [...] Chociaż nie przyniosło ono spodziewanych rezultatów, to jednak posiadało, jak na owe czasy, charakter pionierski i było dla Europy podzielonej konfliktami religijnymi jakimś ważnym przypomnieniem, że droga do jedności to droga dialogu, a nie przemocy – jak wówczas niestety wielu uważało*¹.

Za początek ruchu ekumenicznego niektórzy uważają powstanie Światowej Rady Kościołów podczas spotkania przedstawicieli różnych wspólnot protestanckich i Kościoła prawosławnego w Amsterdamie w 1948 r. W Kościele katolickim idee ekumeniczne zaczynały wówczas dopiero kielkować, a ich propagatorzy często byli traktowani z dużą nieufnością. Wcześniej jednak, w latach 1921-1926, za zgodą Piusa XI i ar-

¹ „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.) 1995, nr 7 (175), s. 24-25.

cybiskupa Canterbury Randalla Thomasa Davidsona, w Mechelen w Belgii odbywały się konferencje teologiczne anglikańsko-katolickie. Choć miały one charakter kontaktów prywatnych, były zwiastunem nowożytnego ekumenizmu. Prawdopodobnie pierwszym oficjalnym wydarzeniem o charakterze ekumenicznym w Kościele katolickim była wizyta, jaką anglikański arcybiskup Canterbury Geoffrey Francis Fisher złożył Janowi XXIII w Watykanie 2 grudnia 1960 r. Było to pierwsze spotkanie na tym szczepku od czasów schizmy Henryka VIII.

Przełom w podejściu Kościoła katolickiego do kwestii jedności chrześcijan przyniósł rozpoczęty w 1962 r. Sobór Watykański II, na który zostali zaproszeni obserwatorzy z Kościołów i wspólnot odłączonych. Już same dyskusje podczas tego zgromadzenia, jak i końcowy dokument, *Dekret o ekumenizmie „Unitatis redintegratio”*, miały rewolucyjny charakter. Ekumenizm w Kościele katolickim już nie był widziany jako oczekiwanie na powrót skruszonych innowierców do macierzy, ale jako wspólna droga. Sobór przyznał, że również Kościół katolicki przyczynił się do podziałów i wskazał na potrzebę nawrócenia i odnowy, *zwracając się do Boga i do odłączonych braci z pokorną prośbą o wybaczenie* (por. *Dekret o ekumenizmie*, nr 7).

Jak się miało okazać, na spełnienie tego postulatu trzeba było czekać 35 lat, do 12 marca 2000 r., do Dnia Przebaczenia, kiedy to podczas liturgii pod przewodnictwem Jana Pawła II Kościół wyznawał i prosił Boga i ludzi o wybaczenie *grzechów, które rozerwały jedność Ciała Chrystusa*².

W historii kontaktów ekumenicznych przed pontyfikatem Jana Pawła II przełomowym wydarzeniem w stosunkach prawosławno-katolickich było wycofanie przez patriarchę Konstantynopola Atenagorasa I i papieża Pawła VI anatem nałożonych po tzw. wielkiej schizmie wschodniej w 1054 r. Dokonali tego na zakończenie Soboru, 7 grudnia 1965 r., ufając, że będzie to *wyrazem szczerej i wzajemnej woli pojednania i zachętą do dalszego prowadzenia dialogu w duchu zaufania, szacunku i wzajemnej miłości, który – z Bożą pomocą – pozwoli na nowo żyć w pełnej komunii wiary, braterskiej zgody i życia sakramentalnego, jaka istniała między nami w ciągu pierwszego tysiąclecia życia Kościoła, dla większego dobra dusz, w oczekiwaniu na nadejście królestwa Bożego*³.

1. NAUCZANIE I DZIAŁANIE PAPIEŻA JANA PAWŁA II W PERSPEKTYWIE NOWEGO TYSIĄCLECIA

Zanim przytoczę kilka wydarzeń, które ilustrują zaangażowanie Jana Pawła II na rzecz pojednania chrześcijan, muszę wspomnieć o trzech jego dokumentach, które mają fundamentalne znaczenie dla ekumenizmu. Chronologicznie pierwszym z nich jest encyklika *Slavorum Apostoli* (2 czerwca 1985 r.). Została opublikowana w piątą rocznicę wydania *Listu apostoelskiego „Egregiae virtuti”*, w którym papież ogłaszał świętych Cyryla i Metodego współpatronami Europy. W encyklice wyraził przekonanie, że katolicyzm

² „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.) 2000, nr 6 (224), s. 43.

³ Acta Apostolicae Sedis 58 (1966), s. 21.

i prawosławie stanowią „dwa płuca”, którymi powinien oddychać Kościół w Europie. W podobnym duchu wypowiedział się w *Liście apostolskim „Orientale lumen”* (2 maja 1995 r.), podkreślając ogromną wartość spuścizny kulturalnej, liturgicznej, monastycznej i duchowej chrześcijaństwa wschodniego. Trzecim dokumentem, o którym już wspomniałem, jest encyklika *Ut unum sint* (25 maja 1995 r.). W tej syntezie papieskiej wizji nowoczesnego ekumenizmu na szczególne podkreślenie zasługuje zaproszenie siostrzanych Kościołów do wspólnego przemyślenia formy sprawowania prymatu Piotra (por. nr 89). Jak się wydaje, zaproszenie to, jak dotąd, nie zostało podjęte.

Nie można tu pominąć jeszcze jednego dokumentu, firmowanego wprowadzie przez Kongregację Nauki Wiary, ale – po krytykach – popartego papieskim autorytetem. Chodzi o *Deklarację o jedności i powszechności zbawczej Jezusa Chrystusa i Kościoła „Dominus Jesus”* z 6 sierpnia 2000 r. Nie wchodząc w niuanse teologiczne jej treści, warto zauważyć, że nie została ona dobrze przyjęta przez wiele środowisk zaangażowanych w dialog ekumeniczny. Mówiono wręcz, że Kościół katolicki mocno cofnął się na tej drodze. 1 października 2000 r., podczas rozważania przed modlitwą Anioł Pański, Jan Paweł II wyjaśniał treść tego dokumentu, a na koniec powiedział: *Mam nadzieję, że ta Deklaracja, do której przywiązuję wielką wagę, mimo licznych błędnych interpretacji, spełni ostatecznie swoje zadanie jako dokument wyjaśniający i zarazem jako znak otwartości*⁴.

Symboliczne znaczenie dla wszystkich chrześcijan na drodze pojednania miało otwarcie Roku Jubileuszowego 2000 w Bazylice św. Pawła za Murami. Jak pamiętamy, wraz z Janem Pawłem II jubileuszową bramę otwierali metropolita Athanasios, reprezentujący patriarchę ekumenicznego Konstantynopola Bartłomieja I, oraz prymas anglikański abp George Carey. W wydarzeniu tym brały udział 22 delegacje z Kościołów i wspólnot chrześcijańskich. Było to zatem największe, jeśli chodzi o oficjalną reprezentację, zgromadzenie ekumeniczne po Soborze Watykańskim II.

Drugim doniosłym wydarzeniem w Roku Jubileuszowym było „Ekumeniczne Wspomnienie Świadków Wiary XX Wieku”, celebrowane 7 maja 2000 r. w rzymskim Koloseum. Uczestniczyli w nim liczni przedstawiciele Kościołów różnych tradycji chrześcijańskich. Jan Paweł II, wspominając z imienia i nazwiska męczenników różnych wyznań, podkreślił, że wspólne dziedzictwo męczeństwa za wiarę przemawia donioślejszym głosem niż podziały i wskazuje drogę jedności chrześcijanom XXI w.

2. KONTAKTY EKUMENICZNE Z PRAWOSŁAWIEM

Jak zapewne tu obecni doskonale wiedzą, ekumenizm dotyczy wszystkich Kościołów i wspólnot chrześcijańskich, to znaczy tych, które wyrastają ze wspólnego dziedzictwa Ewangelii Chrystusowej i tradycji apostoelskiej. Jest ich wiele, zwłaszcza biorąc pod uwagę różne denominacje protestanckie i anglikańskie. Omówienie rozwoju dialogu z każdą z tych gałęzi wymagałoby osobnego studium. Dlatego zatrzymam się tu jedy-

⁴ „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.) 2000, nr 11-12 (228), s. 53.

nie na działaniach mających na celu pokonywanie najstarszego podziału – z Kościołem prawosławnym, i najnowszego – ze zwolennikami abp. Marcela Lefebvre’a, aby na tym przykładzie zobrazować zaangażowanie Jana Pawła II w dzieło ekumeniczne.

Już w listopadzie 1979 r. Jan Paweł II udał się do Istambułu, gdzie spotkał się z patriarchą ekumenicznym Konstantynopola Dimitriosem I. Ta wizyta nie tylko przebiegała w atmosferze wzajemnej życzliwości, ale także zapoczątkowała dialog katolicko-prawosławny na poziomie wspólnej Komisji Teologicznej.

9 sierpnia 1982 r. Ojciec Święty przyjął prośbę ormiańskiego Patriarchatu Cylicji o uznanie łączności kościelnej.

W grudniu 1987 r., już w Watykanie, papież spotkał się ponownie z patriarchą Konstantynopola Dimitriosem I. Przy tej okazji, 7 grudnia, w Bazylice św. Piotra papież i patriarcha razem wyznali *Credo* nicejsko-konstantynopolitańskie i podpisali wspólną deklarację o jedności wiary.

W 1991 r. papież zwołał Synod Biskupów dla Europy, na który zaprosił przedstawicieli innych wyznań. Spośród Kościołów prawosławnych zaproszenie przyjął tylko Patriarchat Konstantynopola.

W 1994 r. na zaproszenie Jana Pawła II autorem rozważań do stacji Drogi Krzyżowej odprawianej w Wielki Piątek w Koloseum był patriarcha Konstantynopola Bartłomiej I. Wspólne przeżywanie tajemnic zbawczej męki Chrystusa było szczególnym wyrazem jedności chrześcijan Wschodu i Zachodu.

W roku 1996 Jan Paweł II podpisał z katolikiem Armenii Karekinem I deklarację chrystologiczną uznającą, że obydwa Kościoły wyznają tę samą wiarę na temat Syna Bożego.

W 1999 r. papież odwiedził Rumunię, kraj prawie całkowicie prawosławny. Po Eucharystii celebrowanej w obrządku bizantyjskim rumuńskim przez patriarchę Teoktysta i członków Świętego Synodu na pl. Jedności w Bukareszcie Jan Paweł II zakończył swoje przemówienie przed modlitwą *Regina caeli* słowami: *Z całego serca chciałbym zaprosić patriarchę Teoktysta do Rzymu*. Wówczas spontanicznie zgromadzenie zaczęło skandować: *Unitate!*. Tak papież będzie wspominał to wydarzenie w Bazylice św. Pawła, podczas otwarcia Roku Jubileuszowego: „*Unitate, unitate!*” – *ten okrzyk, który słyszałem podczas wizyty w Bukareszcie, wraca dziś do mnie donośnym echem*. „*Unitate, unitate!*” – *wołał lud zgromadzony na liturgii eucharystycznej: wszyscy chrześcijanie – katolicy, prawosławni i protestanci – wołali „Unitate, unitate!”* Dziękuję za ten głos, ten niosący pociechę głos naszych braci i sióstr. *Może i my możemy wyjść z tej bazyliki, wołając tak jak oni: „Jedność, jedność; unité, unity!”*⁵.

W roku 2004 w uroczystości świętych Piotra i Pawła w Watykanie uczestniczył patriarcha Konstantynopola Bartłomiej I. Wygłosił homilię, w której wyrażał niezachwiane przekonanie, że i on, i papież *pragną usunąć wszystkie przeszkody z drogi do pełnej jedności*.

Osobny rozdział w papieskich relacjach ekumenicznych z prawosławiem stanowią kontakty z Cerkwią Rosyjską. Trzeba pamiętać, że według źródeł prawosławnych obej-

⁵ „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.) 2000, nr 3 (221), s. 16.

muje ona 160 mln wiernych, czyli ponad dwie trzecie ogółu wyznawców prawosławia we wszystkich Kościołach autokefalicznych Europy i Wschodu (227 mln)⁶. Patriarchat Moskiewski zawsze zachowywał duży dystans wobec katolicyzmu i starań Stolicy Apostolskiej o nawiązanie ściślejszych kontaktów. Obok „kwestii unickiej”, czyli istnienia Kościoła greckokatolickiego, który w roku 1988 został na nowo zatwierdzony przez władze Ukrainy, Patriarchat wysuwał problem naruszenia tzw. „terytorium kanonicznego” i rzekomego prozelityzmu uprawianego przez Kościół katolicki. Ustanowienie katolickich administracji apostolskich na terenach byłego Związku Radzieckiego, a potem przekształcenie ich w roku 2002 w diecezje zostało uznane przez Patriarchat za potwierdzenie słuszności jego zastrzeżeń. Wysiłki papieskiej dyplomacji zmierzały ku przekonaniu drugiej strony, że nie chodzi o nawracanie prawosławnych na katolicyzm (co w rzeczywistości zdarzało się niezmiernie rzadko), lecz o duszpasterską troskę o – nielicznych, ale przecież oczekujących tego – wiernych katolików. Jan Paweł II już w 1991 r. pisał, że wyrazem troski o jedność chrześcijan *jest odrzucenie wszelkich nie właściwych form prozelityzmu, zdecydowane odparcie wszelkich pokus stosowania w działalności duszpasterskiej przemocy czy jakiegokolwiek formy nacisku. Duszpasterze muszą jednak szanować wolność sumienia oraz przysługujące każdemu człowiekowi prawo przynależenia, jeśli tego chce, do Kościoła katolickiego*⁷.

Z okazji tysiąclecia chrztu Rusi Kijowskiej Jan Paweł II opublikował 25 stycznia 1988 r. *List apostolski „Euntes in mundum”*. Pisał w nim: *W dobie rozwijającego się i postępującego dialogu wszystkich Kościołów i Wspólnot kościelnych, w obliczu uroczystego Milenium Chrztu Rusi – które z taką tęsknotą odsyła nas do Kościoła niepodzielonego, obejmującego wszystkie Kościoły partykularne Wschodu i Zachodu i do żarliwej modlitwy Chrystusa w Wieczerniku o jedność wszystkich wierzących (por. J 17,20 nn.) – musimy pamiętać, że pełna komunია jest darem i nie będzie owocem samych tylko ludzkich wysiłków i pragnień, chociaż są one nieodzowne i wiele od nich zależy* (nr 11).

Nie były dobrze widziane przez Patriarchat Moskiewski wizyty Jana Pawła II w Gruzji w 1999 r., na Ukrainie i w Kazachstanie w 2001 r. We wszystkich tych krajach, uważanych przez Cerkiew za swoje „terytorium kanoniczne”, papież spotkał się z hierarchami Kościoła prawosławnego Patriarchatu Moskiewskiego, dając wyraz swojej gotowości do nawiązania ściślejszego kontaktu z patriarchą Moskwy i całej Rusi.

Jak wiemy, nie doszło do upragnionej podróży Jana Pawła II do Rosji ani do spotkania z patriarchą Aleksym. Kolejni przywódcy Rosji – Gorbaczow, Jelcyn i Putin – podczas wizyt w Watykanie zapraszali papieża do odwiedzenia ich kraju, uzależniając jednak realizację takiej podróży od zgody Cerkwi. A takiej nie było.

Próby zaaranżowania spotkania Jana Pawła II z patriarchą Moskwy na neutralnym terenie, np. podczas Europejskiego Spotkania Ekumenicznego w austriackim Grazu w czerwcu 1997 r., nie przyniosły efektu.

⁶ Por. H. Alfeyev, *Histoire et structures canoniques de l'Église orthodoxe*, przeł. C. Chernikina, Paris 2009, s. 291-292, *L'Orthodoxie*, 1.

⁷ Jan Paweł II, *List do Biskupów kontynentu europejskiego na temat kontaktów pomiędzy katolikami i prawosławnymi w nowej sytuacji Europy Środkowej i Wschodniej*, 31 V 1991; „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.) 1991, nr 7 (134), s. 37; AAS 84 (1992), s. 167.

Ostatnim gestem dobrej woli ze strony Jana Pawła II było przekazanie Cerkwi rosyjskiej w sierpniu 2004 r. ikony Matki Bożej Kazańskiej. Przy tej okazji Jan Paweł II pisał w liście do patriarchy Aleksego: *Biskup Rzymu modlił się przed tą świętą ikoną, prosząc usilnie, aby nadszedł dzień, w którym wszyscy będziemy zjednoczeni i w którym będziemy mogli głosić światu jednym głosem i w widzialnej komunii zbawienie naszego jedyne go Pana i Jego zwycięstwo nad wszystkimi złymi i bezbożnymi siłami, które szkodzą naszej wierze i naszemu świadectwu jedności. Dziś łączę się w modlitwie z Tobą, drogi Bracie, z Episkopatem rosyjskiej Cerkwi prawosławnej, z kapłanami, mnichami i mnisz-kami klauzurowymi oraz z Ludem Bożym na ziemi rosyjskiej*⁸.

Można się zastanawiać, jakie były powody dystansu, jaki zachowywała Cerkiew rosyjska wobec pragnień i dążeń ekumenicznych Jana Pawła II. Trudno znaleźć jednoznacz ną odpowiedź. Trudno też dopatrywać się w postawie papieża uchybień w okazywaniu szacunku i braterskiej miłości wobec Kościoła prawosławnego w Rosji. A taka nieste ty wydaje się wymowa słów, jakie patriarcha Aleksey II napisał w liście wystosowanym 4 kwietnia 2005 r., po śmierci Jana Pawła II, do dziekana Kolegium Kardynalskiego, kard. Josepha Ratzingera: *Mam nadzieję, że nadchodzący nowy etap w życiu Kościoła rzymskokatolickiego pomoże odnowić między naszymi Kościołami relacje wzajemnego sza-cunku i chrześcijańskiej miłości braterskiej*⁹.

3. W TROSCE O ZACHOWANIE JEDNOŚCI – ARCYBISKUP MARCEL LEFEBVRE I BRACTWO PIUSA X

Druga połowa XX w. przyniosła nowy podział w łonie Kościoła katolickiego. U jego początków stał abp Marcel Lefebvre (1905-1991) i jego zwolennicy. Z pochodzenia Francuz, wyświęcony na kapłana w 1929 r., członek zgromadzenia Misjonarzy Ducha Świętego, pracujący duszpastersko w Afryce, w 1947 r. został ustanowiony przez papie-ża Piusa XII biskupem i delegatem apostolskim dla 14 krajów afrykańskich. W 1955 r. został pierwszym arcybiskupem Dakaru w Senegal, a w 1962 r. w Tulle we Francji. Uczestniczył w Soborze Watykańskim II. Gdy w 1968 r. przeszedł na emeryturę, utwo-rzył kapłańskie Bractwo św. Piusa X (1970) i założył Seminarium w Ecône w Szwajcarii. Wówczas też zaczął otwarcie kontestować postanowienia Soboru Watykańskiego II – które wcześniej sam podpisał – uważając, że Sobór odszedł od Tradycji Kościoła zarów-no w kwestiach teologicznych, jak też liturgicznych i dyscyplinarnych. Jego zdaniem Kościół posoborowy grzeszył ekumenizmem, głoszeniem wolności religijnej, kolegial-nością, liberalizmem i w ogóle moralnym zepsuciem dusz, płynącym z nowej filozofii opartej na modernistycznej filozofii subiektywizmu.

Gdy zaczął nieprawnie udzielać święceń kapłańskich, papież Paweł VI pozba-wił go w roku 1976 władzy wykonywania czynności biskupich. Arcybiskup nie oka-zał posłuszeństwa, a jego odstępstwo coraz bardziej się pogłębiało. Problem ten nie

⁸ „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.) 2004, nr 11-12 (268), s. 16.

⁹ AAS 97 (2005), s. 530.

był obcy Karolowi Wojtyła, który po wyborze na Stolicę Piotrową usiłował nawiązać kontakt z Lefebvre'em. Różne źródła podają, że miał się z nim spotkać już 16 listopada 1978 r. (Acta Apostolicae Sedis ani Attività della Santa Sede nie odnotowują tego faktu). Nie ulega jednak wątpliwości, że papież zlecił kard. Édouardowi Gagnon wizytację apostolską w Bractwie Piusa X, a kard. Josephowi Ratzingerowi polecił prowadzenie dialogu z arcybiskupem Lefebvre'em¹⁰. Owocem tego dialogu było podpisanie 5 maja 1988 r. wspólnego *Protokołu*¹¹. W dokumencie tym Lefebvre deklarował wierność Kościołowi i biskupowi Rzymu, akceptację nauczania Soboru Watykańskiego II, a zwłaszcza art. 25 *Konstytucji dogmatycznej o Kościele „Lumen gentium”* o Magisterium Kościoła, prowadzenie dialogu ze Stolicą Apostolską, uznanie ważności mszy świętej i sakramentów sprawowanych według rytuałów zatwierdzonych przez Pawła VI i Jana Pawła II oraz zachowanie przepisów prawa kanonicznego zawartych w *Kodeksie* z 1983 r. Równocześnie *Protokół* gwarantował podniesienie Bractwa Piusa X do rangi Stowarzyszenia Życia Apostolskiego, możliwość stosowania w liturgii ksiąg i rytów używanych przed posoborową reformą liturgiczną, utworzenie stałej komisji do wzajemnych kontaktów ze Stolicą Apostolską z udziałem dwóch przedstawicieli Bractwa, nominację spośród członków Bractwa biskupa, który nie byłby przełożonym generalnym¹². Jednakże już miesiąc później, 6 czerwca, Lefebvre napisał do Ratzingera list, w którym domagał się, aby święcenia nowego biskupa miały miejsce 30 czerwca, i zagroził, że jeśli to nie nastąpi, to on sam będzie w sumieniu poczuwał się do obowiązku, by takich święceń dokonać¹³.

W tej sytuacji Jan Paweł II uznał za stosowne zareagować osobiście. Bezwzględnie, 9 czerwca, pisze do Lefebvre'a list¹⁴. W nim w takich słowach usiłuje odwieść go od zamiaru bezprawnego udzielenia święceń: *Z ojcowskim sercem, ale z powagą, jakiej domagają się obecne okoliczności, nakłaniam Cię, Czcigodny Bracie, abys zrezygnował z projektu, który – jeśli zostanie zrealizowany – będzie mógł być odebrany jedynie jako akt schizmatyczny, którego nieuniknione konsekwencje teologiczne i kanoniczne są Ci znane. Gorąco zachęcam Cię, abys z pokorą powrócił do pełnego posłuszeństwa Wikariuszowi Chrystusa. Nie tylko zachęcam do tego, ale o to proszę na rany Chrystusa naszego Odkupiciela, w imię Chrystusa, który w przeddzień swojej męki modlił się za swoich uczniów, „aby wszyscy stanowili jedno” (J 17,20)*¹⁵.

Ani wezwanie papieskie, ani formalne upomnienie, przesłane przez kardynała prefekta Kongregacji Biskupów 17 czerwca¹⁶, nie odniosły skutku. 30 czerwca abp Lefebvre wyświęcił czterech członków Bractwa na biskupów. Jan Paweł II w *Motu pro-*

¹⁰ Por. Jan Paweł II, *List do kard. J. Ratzingera, Prefekta Kongregacji Nauki Wiary, „De Fraternitate a Sancto Pio X”*, 8 III 1988; AAS 80 (1988), s. 1121-1125.

¹¹ Por. L'Attività della Santa Sede 1988, s. 520.

¹² Por. *tamże*, s. 520-521.

¹³ Por. *tamże*, s. 521.

¹⁴ Por. *tamże*, s. 523-524.

¹⁵ Por. Jan Paweł II, *List do kard. J. Ratzingera...*; AAS 80 (1988), s. 524.

¹⁶ Por. *Nota informativa diei 16 iunii 1988*, „L'Osservatore Romano” 1988, 17 VI, s. 1-2.

prio „*Ecclesia Dei*” z 2 lipca był zmuszony stwierdzić, że zaistniały fakt święceń był nieposłuszeństwem zawierającym w sobie *praktyczną odmowę uznania prymatu rzymskiego i stanowi akt schizmatyczny*. Spełniając ten czyn [...] abp Lefebvre oraz kapłani Bernard Fellay, Bernard Tissier de Mallerais, Richard Williamson i Alfonso de Galarreta *ściągnęli na siebie przewidzianą przez prawo kościelne ciężką karę ekskomuniki*¹⁷.

W *Motu proprio* Jan Paweł II nie wysuwał żadnych oskarżeń pod adresem Lefebvre’a. Starał się go raczej usprawiedliwiać. Pisał: *Korzenie tego schizmatycznego aktu można dostrzec w niepełnym i wewnętrznie sprzecznym rozumieniu Tradycji. Niepełnym, bowiem niedostatecznie uwzględniającym żywy charakter Tradycji, „która – jak z całą jasnością uczy Sobór Watykański II – wywodząc się od Apostołów, czyni w Kościele postępy pod opieką Ducha Świętego”*¹⁸. Co więcej, papież starał się pokazać to bolesne wydarzenie jako wezwanie stojące przed Kościołem: *Chciałbym także powiedzieć teologom i innym ludziom biegłym w naukach kościelnych, że obecne wydarzenia także dla nich są wezwaniem. W istocie bowiem zakres i głębia nauczania Soboru Watykańskiego II domagają się dalszych, nowych dociekań, które jasno ukazą nieprzerwaną ciągłość istniejącą pomiędzy Soborem i Tradycją, zwłaszcza w odniesieniu do tych punktów, które, być może ze względu na swą nowość, nie zostały jeszcze dobrze zrozumiane w niektórych częściach Kościoła*¹⁹.

Nie rezygnując z troski o jedność Kościoła, w tym samym dokumencie Jan Paweł II ustanawiał specjalną watykańską komisję do kontaktów z Bractwem świętego Piusa X, która *współpracując z biskupami, dykasteriami Kurii Rzymskiej oraz zainteresowanymi środowiskami, będzie miała za zadanie ułatwić pełną komunię kościelną kapłanom, seminarzystom, wspólnotom zakonnym i poszczególnym ich członkom dotychczas w różny sposób związanym z Konfraternią założoną przez abpa Lefebvre’a, którzy pragną pozostać w jedności z Następcą św. Piotra w Kościele katolickim, zachowując swoje tradycje w zakresie duchowości i liturgii w świetle Protokołu podpisanego 5 maja tego roku przez kardynała Ratzingera i abpa Lefebvre’a*²⁰.

ZAKOŃCZENIE

Przedstawiłem pokrótce blaski i cienie ekumenicznej działalności Jana Pawła II. Nie można jednak ujmować ekumenizmu w kategoriach sukcesów i porażek. Jak mawiał Jan Paweł II, to jest droga. Im bliżej na niej jesteśmy, tym bardziej spełniają się nadzieje i oczekiwania, jakie żywią wierzący w Tego, który pragnął, aby wszyscy Jego uczniowie stanowili jedno. Trudno zaprzeczyć, że na tej drodze wyjątkowym przewodnikiem był Jan Paweł II. On nigdy nie tracił z oczu celu i wyznaczał kierunki. Trafnie oceniał też aktualną sytuację. Tak ją scharakteryzował podczas pamiętnego spotkania ekumenicznego we Wrocławiu 31 maja 1997 r.: *W ciągu ostatnich lat zmniejszył się znacząco*

¹⁷ AAS 80 (1988), s. 1496.

¹⁸ *Tamże*, s. 1496.

¹⁹ *Tamże*, s. 1497.

²⁰ *Tamże*, s. 1498.

*dystans oddzielający od siebie Kościoły i Wspólnoty kościelne. Ale ciągle jest to dystans zbyt duży! Za duży! Nie tak chciał Chrystus! Musimy uczynić wszystko, aby odzyskać pełnię komunii. Nie wolno nam na tej drodze ustawać*²¹.

Podczas ostatniego spotkania z kardynałami, biskupami i pracownikami Kurii Rzymskiej, 21 grudnia 2004 r., pozostawił im taki testament: *Ut unum sint! Czyż nie tak modlił się gorąco Chrystus do Ojca w przeddzień swej odkupieńczej męki? Przywrócenie pełnej jedności chrześcijan jest zadaniem pilnym. [...] Musimy dalej iść bez wahania drogą jedności, którą Sobór Watykański II w sposób opatrnościowy tak stanowczo wskazał*²².

Pozwólcie Państwo, że zakończę to wystąpienie osobistym wspomnieniem: Jan Paweł II zwykł mawiać: *Najpierw trzeba budować ekumenizm afektywny, a potem efektywny*. To była jego metoda. Jej skuteczności doświadczyłem m.in. w Grecji, podczas papieskiej podróży śladami św. Pawła w 2001 r. Wiedziałem, że przygotowanie tej pielgrzymki nie było łatwe. Rząd Grecji, poinformowany o tym, że papież chciałby odwiedzić ten kraj, gotów był go zaprosić, ale Synod Prawosławny na początku nie był przychylny. W końcu Synod nie wystosował wprawdzie zaproszenia, ale zgodził się na tę wizytę, zastrzegając jednak, że nie będzie jakiegokolwiek wspólnej modlitwy. Rzeczywiście, nawet podczas spotkania na Areopagu, gdzie papież Jan Paweł II i prawosławny arcybiskup Aten i całej Grecji Christodoulos podpisali wspólną *Deklarację*, nie zgodzono się, aby chór zaśpiewał *Alleluja* Haendla, gdyż miałyby to znamiona wspólnej modlitwy. Kolejne jednak spotkania papieża i arcybiskupa były coraz serdeczniejsze. Tuż przed odlotem papieża do Syrii abp Christodoulos przyszedł jeszcze z rewizytą do Nuncjatury Apostolskiej. Rozmawiali sam na sam. Trwało to około pół godziny. Świta papieska i towarzyszący arcybiskupowi duchowni czekali w salonie. Otworzyły się drzwi, wyszedł papież, przepuszczając przodem dostojnego gościa. Kiedy miało nastąpić pożegnanie, Ojciec Święty zaproponował: *Odmówmy „Ojcie nasz” po grecku*. Bez wahania Grecy rozpoczęli modlitwę. Potem sam papież zaczął po łacinie: *Chwała Ojcu i Synowi...* Podjęli wszyscy. Wspólna modlitwa okazała się możliwa...

BIBLIOGRAFIA

Acta Apostolicae Sedis: 58 (1966); 80 (1988); 84 (1992); 97 (2005).

H. Alfeyev, *Histoire et structures canoniques de l'Église orthodoxe*, przeł. C. Chernikina, Paris 2009, *L'Orthodoxie*, 1.

L'Attività della Santa Sede 1988.

Jan Paweł II, *List do Biskupów kontynentu europejskiego na temat kontaktów pomiędzy katolikami i prawosławnymi w nowej sytuacji Europy Środkowej i Wschodniej*, 31 V 1991.

²¹ „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.) 1997, nr 7 (194), s. 12.

²² „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.) 2005, nr 2 (270), s. 15.

Jan Paweł II, *List do kard. J. Ratzingera, Prefekta Kongregacji Nauki Wiary, „De Fraternitate a Sancto Pio X”*, 8 III 1988.

Nota informativa diei 16 iunii 1988, „L'Osservatore Romano” 1988, 17 VI.

„L'Osservatore Romano” (wyd. pol.): 1991, nr 7 (134); 1995, nr 7 (175); 1997, nr 7 (194); 2000, nr 3 (221); 2000, nr 6 (224); 2000, nr 11-12 (228); 2004, nr 11-12 (268); 2005, nr 2 (270).

Ks. prałat dr Paweł PTASZNIK – duchowny katolicki, prałat, doktor teologii. Od 1996 r. pracownik, a następnie do 2001 r. kierownik Sekcji Polskiej watykańskiego Sekretariatu Stanu, bliski współpracownik papieża Jana Pawła II. Od 2007 r. rektor kościoła św. Stanisława Biskupa Męczennika w Rzymie i duszpasterz polskiej emigracji w tym mieście. Autor kilku książek poświęconych życiu i działalności Jana Pawła II.